

יהודי המזרח כגשר בין ישראל לבין העולם הערבי

מאת ד"ר (סא"ל מיל") שאול ברטל

מבט מבס"א, מס' 1,574, 20 במאי 2020

תקציר: סדרת הדרמה "אום הארון" (אמו של אהרון), המספרת את תולדותיה של משפחה יהודית החיה בכווית בשנות הארבעים של המאה הקודמת, מעלה את האפשרות כי יהודי המזרח עשויים לשמש גשר לדו-קיום והבנה בין ישראל לבין שכנותיה. מצער שהסדרה זכתה בעיקר לקיתונות רותחין במרחב הערבי.

לאחרונה שודרה במדינות המפרץ סדרת דרמה בשם "אום הארון" (אמו של אהרון) המספרת את תולדותיה של משפחה יהודית החיה בכווית בשנות הארבעים של המאה הקודמת תחת שלטון ערבי-מוסלמי. בזעיר אנפין מצליחה התוכנית להחיות את תרבותם ועושר לשונם של יהודי המזה"ת שחיו במשך כ-1,300 שנים תחת שלטון האסלאם במעמד של אהל אלד'ימה (בני חסות) ומתארת ברגישות את מצבם העדין על רקע צמיחת מדינות הלאום במזרח הערבי. האירועים בפלסטין ערערו את מעמדן של קהילות אלה, ובכללן משפחת אום הארון, עד לגירושן לישראל. השחקנית הראשית, ח'אית אלפהד, מבטאת געגועים לימים בהם התגוררו קהילות יהודיות ענפות במדינות ערב השונות.

מעמד הדיימי שהיה מנת חלקם של כמיליון יהודים שחיו רחבי המזה"ת עד 1948 מבוסס על אמנה-כביכול בין השלטון המוסלמי בדאר אלאסלאם ("בית האסלאם") לבין נתיניו הלא-מוסלמים. מתוקף אמנה זו נקבעו הבדלי מעמדות מוגדרים שכללו השפלה חוקית מובנית וסטאטוס נחות ליהודים, נוצרים ובני דתות אחרות שסירבו לקבל את האסלאם. הדיימים חויבו בתשלום מיסים משפילים כג'זיה (מס גולגולת) וחראג' (מס יבול וקרקע). מיסים אלו, שלרוב היו מעל מחצית ההכנסה, יצרו תלות רבה ואי-ביטחון כלכלי של הדיימים. סעד משפטי היה נדיר שכן עדותו של דיימי נחשבה כלא כלום לעומת עדותו של מוסלמי. הדיימים לא הורשו להחזיק נשק. היו משרות שנמנעו מהם באופן קבוע וכל מוסלמי יכול היה להשפילם ככל העולה על רוחו. היו הסדרי תנועה מיוחדים לגביהם: במקומות מסוימים אסור היה ליהודים או לנוצרים לעבור ליד מסגדים בשל טומאתם. יהודי או נוצרי שנכנסו למסגד או אפילו להר הבית בתקופה מסוימת דינם היה מוות.

ניסיונה של "אום הארון" להראות את הצד האנושי בסבל הרב שעבר על יהדות המזרח זכה לביקורות נוקבות, בעיקר בשל ניסיונה-לכאורה לקדם את מגמת התטביע (נורמליזציה עם ישראל). שהרי הנרטיב הציוני של יהדות המזרח אינו עולה בקנה אחד

עם הנרטיב הערבי-פלסטיני המציג את הציונות כתנועה קולוניאליסטית-אירופית הזרה למזרח התיכון. מאמר באתר ערב 1948, המזוהה בין היתר עם הגורמים היותר לאומניים בחברה הערבית-ישראלית, האשים את הסדרה ב"הכשרתו למעשה של נרמול היחסים בין ישראל לבין מדינות ערב". לטענתו, בניגוד להשקפה הציונית המציגה את "היהודים הערבים" כנרדפים הוו אלה "חלק מהאומה הערבית ומיעוט דתי בתוכה, חלק מהותי מפסיפס העדות שחיו במזרח הערבי ובספרד המוסלמית" ומעברם לפלסטיין היה חלק מ"היהירות היהודית". ה"יהודים הערבים" שחיו בכבוד בארצות האסלאם חשבו שהם באים לארץ חלב ודבש אך זכו במקום זאת להשפלה ואפליה מצד היהודים האירופים - שהרי הציונות אינה אלא תנועה קולוניאליסטית אירופית. לפיכך, טוען המאמר, הסדרה "אום הארון" משרתת את הציונות בכך שהיא מציגה נרטיב מוטעה החוטא לאמת ההיסטורית. ביקורות ברוח זו נפוצות ברשתות החברתיות וערוצי תקשורת ערבים רבים. במזרח התיכון ישנם רק "פליטים פלסטינים" ואין מקום לקורבנות נוספים.

מדינת ישראל, שמעל למחצית מתושביה הם צאצאי אהל אל-ד'ימה לשעבר, היא עובדה קיימת. היהודים הילידים של המזה"ת שבו למולדתם ההיסטורית, כמוהם כאחיהם מתפוצות גולה אחרות, ויחדיו כוננו מחדש את המדינה היהודית. "אום הארון" מעלה את האפשרות כי יהודי המזרח עשויים לשמש גשר לדו-קיום והבנה בין ישראל לשכנותיה. מצער שהסדרה זכתה בעיקר לקיתונות רותחין במרחב הערבי.

*ד"ר (סא"ל מיל') שאול ברטל, שימש בשורת תפקידי ביטחון ביהודה ושומרון. מרצה לעניינים פלסטיניים ואסלאם פונדמנטליסטי באוניברסיטת בר-אילן.